

Aikuisten urasiirtymien moninaiset merkitykset ja uraohjauksen tarpeet

Helena Taskinen

Keski-ikäinen siististi pukeutunut mieshenkilö istuu edessäni pienessä haastattelutilassa. Huomaan, että häntä hermostuttaa. Opettajana tehtävänäni on arvioida lähihoitajakoulutukseen hakeneen oppimisvalmiuksia, motivaatiota, suuntautumista ja sitoutumista sosiaali- ja terveysalan perustutkinto-opiskeluun ja lähihoitajan työhön. Psykologin tehtävä on puolestaan arvioida hakijan soveltuvuutta. Minulla on noin 12 minuuttia aikaa kuunnella hakijan elämäntarina. Mies kertoo olevansa maanrakennusinsinööri. Hänen työhönsä kuuluu erilaisia suunnittelu- ja työnojohtotehtäviä. Lapset ovat muuttaneet pois kotoa, eikä heitä tarvitse enää kuljettaa harrastuksiin. Kysyn häneltä, miksi hän hakee lähihoitajakoulutukseen. Mies kertoo, että hän haluaa tehdä vanhustyötä, hoitaa ikääntyneitä. Hänen mukaansa nyt on vaan oikea aika muuttaa suuntaa.

Joka vuosi olen opiskelijavainnoissa saman ihmettelyn äärellä. Useimmat lähihoitajakoulutukseen hakeneet ovat keski-ikäisiä, noin 35–60-vuotiaita. Mistä heille on syntynyt idea ja ajatus hakea lähihoitajakoulutukseen? Miten päätös koulutushausta on rakentunut hakijoiden elämäntarinoissa ja miten he kuvaavat lähihoitajakoulutuksen ja -työn merkitystä itselleen ja

elämälleen? Hakijoiden koulutusammattit vaihtelevat kouluttamattomasta yliopistotutkinnon suorittaneisiin. Osa hakijoista on työssä, osa yrittäjiä, osa työttömiä, osa kotiäitejä tai omaishoitajia, osa naisia ja osa miehiä. Annetussa haastatteluajassa en koskaan saanut pohdintoihini riittävästi vastauksia. Hakijoiden moninaiset kertomukset herättivät kiinnostukseni tutkia aikuisten urapolkuja ja urasiirtymiä. Kuvaan väitöstutkimuksessani (Taskinen, 2024) keski-ikäisten lähihoitajakoulutukseen hakeneiden ammatinvalinnan ja koulutushakupäätöksen elämänkerrallista merkitystä sekä pyrin ymmärtämään elämänkerrallisen haastatteluaineiston pohjalta, miten päätös hakea lähihoitajakoulutukseen rakentuu koulutukseen hakeneiden urateemaisissa elämäntarinoissa.

Muuttuva työelämä edellyttää osaamisen kehittämistä

Lähihoitajakoulutukseen hakeneiden työurat ovat usein katkonaisia ja sisältävät useita määräaikaista työsuhteita ja tehtävämuutoksia. Yhteiskunnassa työmarkkinat ja työsuhteet ovat muuttuneet epävarmoiksi. Työuria kuvaa monisuuntaisuus ja useat ennustamattomat muutokset ja siirtymät. Suunnittelemme ja rakennamme omaa uraamme koko elämän ajan. Toisaalta tutkimme oma-aloitteisesti ja

aktiivisesti erilaisia vaihtoehtoja ja teemme tietojemme pohjalta koulutus- ja työuravalintoja. Toisaalta jokin yllättävä tapahtuma, muutokset vuorovaikutussuhteissa tai vaikkapa yhteiskunnallinen tilanne sysää meitä uramuutokseen.

Työelämän muutoksissa sekä yksittäisen ihmisen että yhteiskunnan selviytyminen ja menestyminen edellyttää jatkuvan ja elinikäisen oppimisen periaatteiden omaksumista, joustavuutta ja muutosvalmiutta. Meidän on uudistettava ja kehitettävä omaa osaamistamme koko elämämmme ajan. Suomessa aikuiset ovat innokkaita opiskelemaan. Tilastokeskuksen (ei pvm.) Aikuiskoulutukseen osallistuminen -tiedotteen mukaan vuonna 2022 lähes puolet suomalaisista työikäisistä oli osallistunut aikuisia varten järjestettyyn koulutukseen. Kaikkein aktiivisimpia olivat 35–54-vuotiaat, ja koulutautuminen liittyi heillä useimmiten työhön tai ammattiin. Ammatillisessa koulutuksessa aikuisia opiskelijoita on jo enemmän kuin nuoria peruskoulunsa päättäneitä. Vuonna 2023 ammatillisen koulutuksen aloittaneista uusista opiskelijoista yli puolet oli yli 25-vuotiaita (Vipunen, ei pvm.). Aikuisena opiskelu tarjoaa mahdollisuuden oman osaamisen päivittämiseen, ja uudelleen kouluttautuminen parantaa kilpailukykyä työelämässä.

Tutkimuksen keskiössä keski-ikäisten urateemaiset elämäntarinat

Kutsuin tutkimukseeni keski-ikäisiä sosiaali- ja terveysalan perustutkintokoulutuksen aloittaneita opiskelijoita. Keski-ikä elämänvaiheena kiinnittää tutkimuksen kohteen ajallisesti tiettyyn vaiheeseen ihmisen elämänkulkua. Useissa teorioissa keski-ikä nähdään elämänvaiheena, joka tarjoaa todellisen mahdollisuuden psykologiseen kasvuun ja kehitykseen. Monille keski-ikä on arvioinnin aikaa, jossa aikaisemmin tehdyt valinnat ja sitoumukset, omat roolit, tehtävät ja sosiaaliset suhteet, arvot ja tavoitteet punnitaan ja elämää suunnataan tarvittaessa uudelleen. Koulutushakupäätös ja ammatinvalinta keski-ikässä merkitsee koulutukseen hakeneelle siirtymää uralla.

Uralla on perinteisesti tarkoitettu ihmisen työkokemusten kronologista järjestystä ja jatkumoa. Ura on tällöin nähty hierarkkisenä ja nousujohteisena etenemispolkuna työtehtävästä tai työpaikasta toiseen. Hierarkkisen työuralla etenemisen sijaan tarkastelen tutkimuksessani uraa yksilön subjektiivisena, sisäisenä kokemuksena, eli toisin sanoen tutkin sisäistä uraa. Ura on eräänlainen yksilöllinen käsikirjoitus, jota kirjoitamme suunnitelmallisesti ja ennakoiden, mutta myös jälkepäin reflektoiden tapahtumia ja ratkaisuja elämässämme. Ihminen rakentaa elämäntarinaansa, antaa asioille merkityksiä ja tekee valintoja, ja valinnat taas määrittävät suunnittelua ja eletyn elämän jäsenyyksiä ja merkityksiä. Ajattelen myös, että jokainen ihminen tekee elämässään uran ja ura voi sisältää monenlaista tekemistä, kuten hoivatyötä, työt-

tömyyttä, palkka- ja vapaaehtoisuustyötä, opiskelua, reppureissuja, yrittäjyyttä ja omavaraistaloutta. Jokaisen ura on sellaisenaan arvokas ja oikea.

Tarkastelin väitöstutkimuksessani, missä määrin urasiirtymäpäätöksen rakentumista määrittävät yksittäisen ihmisen antamat merkitykset ja valinnat sekä identiteettiä ja missä määrin esimerkiksi sosiaalinen ympäristö, yhteiskunnallinen tilanne tai konteksti. Tutkin myös, millaiset tapahtumat toimivat urasiirtymässä katalysaattoreina. Urakerronnan kautta kertojat tutkivat ja tulkittivat omaa identiteettiään sekä kuvasivat toimijuuttaan suhteessa kokemuksiinsa, merkityksellisiin elämäntapahtumiinsa, yhteisöön ja yhteiskuntaan. Identiteetillä tarkoitetaan usein ihmisen kokemusta ja käsitystä omasta yksilöllisyydestään eli siitä, kuka ja millainen ihminen hän on ja mihin hän kuuluu. Identiteetissä keskeistä on kysymys tasapainosta samana pysymisen ja muutoksen kesken. Toimijuus puolestaan määrittellään usein ihmisen kyvyksi tai mahdollisuudeksi vaikuttaa, tehdä valintoja ja päätöksiä sekä toteuttaa niitä. Kiinnitin tutkimuksessani huomiota siihen, millaisena toimijuus ja identiteetti sekä niiden kehitysprosessit näyttäytyvät kertojien urasiirtymäpäätösten rakentumisessa.

Tutkimuksen toteutus

Väitöstutkimukseni tehtävänä oli selvittää aikuisten urasiirtymien elämänkerrallista merkitystä ja rakentumista. Tutkimusaineisto sisälsi 14 kerronnallista haastattelua, joissa keski-ikäisenä lähihoitajakoulutukseen hakeneet kertoivat itse kokemansa ja tulkitsemansa tarinan siitä, mitä koulutushaku ja lähihoitaja-am-

matinvalinta keski-ikässä merkitsi heille itselleen sekä miten polku lähihoitaja-ammatinvalintaan ja koulutushakuun oli rakentunut heidän elämässään. Toteutin tutkimukseni ammatillisen perustutkintokoulutuksen kontekstissa. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon suorittaminen antaa oikeuden käyttää ammattinimikettä lähihoitaja. Lähihoitajat tekevät arvokasta hoito- ja huolenpitotyötä esimerkiksi vanhus- tai vammaisasiakkaiden, mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden tai lasten parissa. Sosiaali- ja terveysalan perustutkintokoulutus oli vuonna 2022 ammatillisista perustutkinnoista suosituin (Vipunen, ei pvm.).

Tutkimuksessani sekä aineiston analyysitavat että tulosten raportointi olivat kerronnallisia. Kerronnallisuus mahdollisti urasiirtymän, identiteetin ja toimijuuden ymmärtämisen toisaalta kokemuksellisina ja toisaalta suhteessa aikaan ja kontekstiin. Tunnistin kertojien tarinoista teemaattisia elementtejä ja näkökulmia ja jäsenin ja ryhmittelin tarinat tarinatyypeiksi. Huomioin ryhmittelyssä useita näkökulmia: koulutushakuun ja lähihoitaja-ammatinvalintaan kiinnittyvät tavoitteet ja arvot, elämänkulun ajankohdan, jonka kertoja liittää tarinassaan ensimmäiseen merkitykselliseen ajatukseen koulutushaustaan, ja tulkintani siitä, perustuuko koulutushakupäätös kertojan omakohtaiseen arviointiin vai liittyykö päätös ulkoa tulevaan määräykseen tai ohjaukseen. Tunnistin aineistosta toistuvia teemoja, joita kertojat kiinnittivät identiteettiä ja toimijuutta kuvaaviin ja tulkitseviin reflektioihinsa sekä niiden ajalliseen muutokseen.

Ura siirtymien moninainen merkitys ja rakentuminen

Kuvaan tuloksissa urasiirtymän elämäkerrallista merkitystä viiden muodostamani tarinatyyppin kautta. Ura siirtymän rakentumisen kuvauksessa tarkastelen identiteetin ja toimijuuden yhteen kietoutuneita ja dynaamisia kehitysprosesseja. Tarinatyyppit sekä identiteetin ja toimijuuden kehitysprosessit muodostavat kerroksellisessa tutkimuksessani jatkumon.

Tutkimuksessa kertojien motivaatio ja tavoitteiden asettaminen sosiaali- ja terveysalan perustutkintokoulutukselle osoitautui moninaiseksi. Osalle kertojista urasiirtymä oli hyvin tietoinen ja tarkoituksellinen omiin kiinnostuksen kohteisiin ja arvoihin perustuva merkityksellinen ja merkittävä muutos elämässä. Tahto ja tarve tehdä ihmisille hyvää oli teema, jonka kautta kertojat antoivat elämäntarinansa raskaille kokemuksille merkityksen ja hakeutuivat kutsumustaan vastaavalle alalle. Kertojat asemoivat ja rakensivat omaa paikkaansa suhteessa koko yhteiskunnan toimintaan kuvaamalla tehtävänsä heikkojen puolustajana ja apua tarvitsevien auttajana. Itsensä toteuttaminen ja merkitykselliseksi koettu työ vahvistivat kertojien onnellisuuden kokemuksia, ja onnellisuuden kokemukset puolestaan syntyivät toisten hyväksi tehdyn työn kautta. Näiden kertojien tavoitteet onnellisuuden ja merkityksellisyyden kokemisesta ja itsensä toteuttamisesta työssä palvelivat siten samanaikaisesti yhteiskunnallisen vastuun tiedostamista.

Osassa tarinoista koulutukseen hakeutuneet saavuttavat urasiirtymän kautta jotain itselleen tärkeää, kuten varmistavat työllistymisen ja

työllistymisen kautta riittävän toimeentulon, saavuttavat työelämässä haluamansa statuksen tai pääsevät arvostamiinsa tehtäviin. Näissä tarinoissa ei tullut esille aitoa kiinnostusta lähihoitajan työtä kohtaan. Sen sijaan kertojat kuvasivat, kuinka koulutus lisää heidän osaamistaan ja vahvistaa heidän asemaansa muuttuvissa työtilanteissa ja työmarkkinoilla. Heillä urasiirtymä päätös rakentui elämäntapahtumien ja -tilanteen, ympäristön odotusten sekä mahdollisuuksien välisenä sisäisenä neuvotteluna.

Osa kertojista kuvasi tarinoissaan turvattomuutta, näköalattomuutta ja epävakaa elämäntilannetta, joka oli pakottanut heidät johonkin muutokseen. Tarinoissa identiteetti ei määrittänyt kertojien elämän suuntaa eikä ohjannut uravalintoja. Heidän toimijuutensa näyttäytyi tarinoissa huolipainotteisena ja epävarmana. Ura siirtymä osoitti kertojien pyrkimystä sopeuttaa omia tavoitteita ulkoisen todellisuuden haasteisiin ja tarjosi kertojille mahdollisuuden selviytyä haastavassa elämäntilanteessa.

Toimijuus ja identiteetti urasiirtymässä

Tutkimuksessa tunnistettiin identiteetin ja toimijuuden ja niiden kehitysprosessien roolia urasiirtymä päätöksen rakentumisessa. Tarinoissa kertojien identiteetti ja toimijuus muotoutuivat ja kehittyivät vastavuoroisessa suhteessa keskenään. Tapahtumat ja tekijät, jotka käynnistivät identiteetti-työn ja arvioinnin omista valinnan mahdollisuuksista, kiinnitettiin työtilanteisiin tai työpaikan psykososiaalisiin kuormitustekijöihin, sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin, yhteiskunnan työvoima- ja koulutuspoliittisiin päätöksiin tai elämän yllättäviin tapahtumiin. Tutkimuksessa kertojien epävar-

muus omista arvoistaan, kiinnostuksen kohteistaan, kyvyistään tai kuulumisen tunteistaan kiinnittyivät avuttomuuden ja näköalattomuuden kokemuksiin ja hauraaseen toimijuuteen. Identiteetin vahvistuessa ja selkiytyessä kokemukset minäpystyvyydestä vahvistuivat ja myös kertojien toimijuus vahvistui. Tutkimus osoitti, että vahvistamalla yksilön minäpystyvyyden kokemuksia, itsetuntemusta ja minäkäsitystä, vahvistetaan myös hänen toimijuuttaan.

Ura suunnittelun ja uraohjauksen kehittäminen

Tutkimus osoitti, että aikuiset tarvitsevat tukea ja ohjausta urasuunnitteluunsa. Uraohjaajien on hyvä pysähtyä tunnistamaan omia oletuksiaan hyvästä urasta, jotta niistä ei muodostuisi esteitä tai jarruja ohjattavan opiskelijan omaan arvopohjaan ja tavoitteisiin pohjautuvalle urasuunnittelulle. Tutkimus osoitti myös, että elinikäisen ohjauksen palvelujärjestelmää tulee kehittää vastaamaan paremmin aikuisten ohjauksen ja uraohjauksen tarpeita. Työikäisille tarjolla olevia elinikäisen ohjauksen palveluita tulisi vahvistaa ja tarjota yhdenvertaisesti kaikille työikäisille, myös työssä oleville aikuisille. Kattavalla ja yhdenvertaisesti saavutettavalla uraohjauksella tuetaan työllisyyttä ja vahvistetaan yhteiskunnassa yhdenvertaisuutta ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Yhteiskunnassa tulee tarjota ja rakentaa joustavia koko elämän ajan jatkuvia koulutuspolkuja yhteiskunnan jäsenille. Onnistuneet urasiirtymät tarjoavat mahdollisuuden kestäväen uran kehitykseen, eli yksilöiden terveyden, hyvinvoinnin, onnellisuuden ja tuottavuuden toteutumiseen pitkällä aikavälillä. Työnsä merkityk-

selliseksi kokevien, sisäisesti motivoituneiden ja asiakaslähtöisen työn kehittämiseen sitoutuneiden työntekijöiden työpanos vahvistaa myös tuottavuutta yhteiskunnassa. Tutkimukseeni osallistuneet kertojat tulevat olemaan työelämässä arvokkaita ammattilaisia, jotka kohtaavat rohkeasti yhteiskunnallisia muutoksia ja vievät arvovalintojensa pohjalta sosiaali- ja terveysalan uudistamis- ja kehittämistyötä eteenpäin työelämässään.

Tutkimustiedolla urasiirtymistä on erityistä merkitystä aloilla – kuten sosiaali- ja terveysalalla –, joilla vallitsee työvoimapula samaan aikaan, kun koulutukseen hakijoiden määrä vähenee. Olisi tärkeää, että yhteiskunnassamme ammatilliseen koulutukseen ja aikuisten koulutustukeen kohdistuvat rahoituspäätökset mahdollistavat aikuisten siirtymät ammatilliseen koulutukseen ja työhön, jonka he kokevat tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Sosiaali- ja terveysalan asiakkaiden sekä hoitoalan ja yhteiskunnan työvoiman tarpeen näkökulmasta tutkimukseen osallistuneiden kertojien päätös hakeutua lähihoitajakoulutukseen on monin tavoin arvokas ja kunnioitettava. ■

Lähteet

- TASKINEN, H. (2024). *Uraisiirtymä keski-ikässä. Koulutushakupaätöksen ja lähihoitaja-ammatinvalinnan merkitys ja rakentuminen keski-ikäisten lähihoitajakoulutukseen hakeneiden tarinoissa* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-0136-4>
- TILASTOKESKUS. (Ei pvm.) *Aikuis-koulutuksessa lähes joka toinen 18–64-vuotiaista vuonna 2022*. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8bb0zbf3s4q0avy4uyiiyx1>
- VIPUNEN. (Ei pvm.). *Ammatillisen koulutuksen uudet opiskelijat, opiskelijat ja tutkinnon suorittaneet*. Opetushallitus. Haettu 16.3.2024 https://vipunen.fi/fi-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/fi-fi/Raportit/Tutkintoon%20johtavan%20ammatillisen%20koulutuksen%20uudet%20opiskelijat%20opiskelijat%20ja%20tutkinnot%20-%20Ik%C3%A4ryhm%C3%A4.xlsb